HAYA

Mescid-i Nebevî'de büyük bir kalabalık vardı. Zeyneb bnt. Cahş ile dünya evine giren Allah Resûlü'nün düğün yemeğine davetliydi herkes. Kendilerine ikram edilen et ve ekmeği yiyenler oradan ayrılıyor, onların yerine yenileri geliyordu. Bütün davetliler yemeklerini bitirdiğinde Resûlullah sofranın kaldırılmasını istedi. Ancak vaktin ilerlemesine aldırış etmeyen bir grup insan evdeki sohbete devam ediyor, Allah Resûlü ile eşi Zeyneb'in yalnız kalmasına müsaade etmiyorlardı.

İnsanları kırmaktan hoşlanmayan Resûlullah ise ağırdan alan bu sahâbîleri incitmek istemiyor, kâh oturup kalkarak kâh odayı terk ederek, rahatsızlığını onlara hâliyle fark ettirmeye çalışıyordu. Odasına girmek üzere geldiğinde üç kişinin hâlâ oturmakta olduğunu gördü ve onlar gidinceye dek bekledi. Herkes dağıldıktan sonra tekrar odasına gelen Allah Resûlü, içeriye girer girmez,

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لاَ تَدْخُلُوا بُيُوتَ النَّبِيِّ إِلاَّ أَنْ يُؤْذَنَ لَكُمْ إِلَى طَعَامٍ غَيْرَ نَاظِرِينَ إِنَاهُ وَلَكِنْ إِذَا دُعِيتُمْ فَادْخُلُوا فَإِذَا طَعِمْتُمْ فَانْتَشِرُوا وَلاَ مُسْتَأْنِسِينَ لِحَدِيثٍ إِنَّ ذَلِكُمْ كَانَ يُؤْذِي النَّبِيَّ فَيَسْتَحْيِي مِنْكُمْ وَاللَّهُ لاَ يَسْتَحْيِي مِنَ الْحَقِّ...

"Ey iman edenler! Yemek için çağrılmaksızın ve yemeğin pişmesini beklemeksizin (vakitli vakitsiz) Peygamber'in evlerine girmeyin, çağrıldığınız zaman girin. Yemeği yiyince de hemen dağılın. Sohbet için beklemeyin. Çünkü bu hareketiniz Peygamber'i üzmekte, fakat o (size bunu söylemekten) hayâ etmektedir. Ama Allah, hakkı söylemekten hayâ etmez..."[1] diye başlayan hicap âyeti nâzil oldu.[2]

<u>Haya'nın Anlamı:</u>

Sözlükte "utanmak, çekinmek" anlamlarına ve Türkçede daha çok "ar" kelimesiyle ifade edilen hayâ duygusu, genellikle yüzün kızarması, kişinin başını öne eğmesi, gözlerini kaçırması, şaşkın davranışlar sergilemesi gibi şekillerde dışa yansır.

İnsanı kötülükten alıkoyup iyiliğe yönelten fıtrî bir ahlâk özelliği olmakla birlikte hayâ, kişinin içinde yaşadığı toplumun dinine, örf ve âdetlerine, yaşam tarzına göre şekillenir. Dolayısıyla değer yargılarının değişmesiyle hayânın toplumdan topluma, hatta bireyden bireye farklılık göstermesi mümkün olduğu gibi, değerlerin hiçe sayıldığı bir ortamda tamamen yok olması da ihtimal dâhilindedir.

<u>Haya'nın Önemi:</u>

Peygamberlerin temel vasıflarından biri olan hayâ erdemi, onların gönderildikleri toplumlara ısrarla öğütledikleri bir sünnet olagelmiştir.[3] Nitekim Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:

---

[1] Ahzâb, 33/53.

إِنَّ مِمَّا أَدْرَكَ النَّاسُ مِنْ كَلاَمِ النُّبُوَّةِ الأُولَى إِذَا لَمْ تَسْتَحِى فَاصْنَعْ مَا شِئْتَ

"İnsanlık, ilk günden beri bütün peygamberlerin üzerinde ittifak ettikleri bir söz bilir: Şayet utanmıyorsan, dilediğini yap!"[2]

Kişi için utanç sebebi olmayan davranışların yapılmasında sakınca bulunmadığını ifade eden bu söz, aynı zamanda hayâsı olmadığı takdirde insanın kötüyü ayıracak bir ölçütü kalmayacağını, dolayısıyla dilediği gibi davranabileceğini bildiren bir uyarıdır.

İslâm dini, insanın doğasında var olan hayâ duygusunu, Allah Teâlâ'nın belirlediği ilkeler doğrultusunda şekillendirerek şahsıyla bütünleşen bir karakter özelliği hâline getirmesini ister. Böylece doğruyla yanlışı ayırt ederek Rabbinin kötü ve çirkin görüp yasakladığı söz ve fiilleri yapmaktan hayâ eden kulun, haramları terk edip helâllere sarılması, dolayısıyla dinin gereklerini yerine getirmesi daha kolay olacaktır.

İşte bu nedenle Allah Resûlü,

الإِيمَانُ بِضْعٌ وَسَبْعُونَ شُعْبَةً وَالْحَيَاءُ شُعْبَةٌ مِنَ الإِيمَانِ

"İman, yetmiş küsur parçadır. Hayâ da imandan bir parçadır."[3] buyurmuş, hayâ ile imanın birbirine bağlı olduğunu, biri olmazsa diğerinin de olamayacağını ifade etmiştir.[6]

Bir defasında fazla utangaç olduğu gerekçesiyle din kardeşini azarlayan birini görünce,

دَعْهُ فَإِنَّ الْحَيَاءَ مِنَ الإِيمَانِ

"Onu (kendi hâline) bırak. Çünkü hayâ, imandandır." demiştir.[4]

إِنَّ لِكُلِّ دِينٍ خُلُقًا وَخُلُقُ الإِسْلاَمِ الْحَيَاءُ

"Her dinin (kendine özgü) bir ahlâkı vardır; İslâm ahlâkı(nın özü) hayâdır"[5] buyuran Allah Resûlü, müminlere söz ve fiillerinde hayâ üzere davranmayı emrederek, kötü söz söylemek ve gereğinden fazla konuşmak gibi edebe aykırı hâllerin münafıklara has davranışlar olduğunu bildirmiş,[9] kendisi de davranışları ve tavrıyla inananlar için bir hayâ timsali olmuştur.

Nitekim sahâbeden Ebû Saîd el-Hudrî onun bu özelliğini şöyle dile getirmiştir:

كَانَ النَّبِيُّ صلى الله عليه وسلم أَشَدَّ حَيَاءً مِنَ الْعَذْرَاءِ فِى خِدْرِهَا ، فَإِذَا رَأَى شَيْئًا يَكْرَهُهُ عَرَفْنَاهُ فِى وَجْهِهِ

---

[2] Buhârî, Edeb, 78.
[3] Müslim, Îmân, 57.
[4] Buhârî, Edeb, 77.
[5] İbn Mâce, Zühd, 17.

“Peygamber (sav), köşesine çekilmiş genç bir kızdan daha hayâlı idi. Hoşlanmadığı bir şey gördüğünde biz onu yüzünden anlardık.”[6]

Ashâbını hayâlı olmaya teşvik eden Resûlullah,

مَا كَانَ الْفُحْشُ فِى شَىْءٍ إلاَّ شَانَهُ وَمَا كَانَ الْحَيَاءُ فِى شَىْءٍ إلاَّ زَانَهُ

“Arsızlık nerede ve kimde olursa olsun çirkinleştirir; hayâ ise nerede ve kimde olursa olsun zarifleştirir.”[7] buyurmuş ve hayâ sahibi kimselerden övgüyle bahsetmiştir.

Meselâ, ashâbının faziletlerinden bahsettiği bir konuşmasında Hz. Osman'ı *“ashâbın en hayâlısı”* olarak tanımlamış[12] ve Hz. Osman, asr-ı saadette, bu üstün hayâ duygusuyla şöhret bulmuştur.[13]

Allah’tan Haya Etmek:

Allah Resûlü *“Gücün yettiğince avret yerlerini kimseye göstermemeye çalış!”* diye nasihatte bulunduğu bir sahâbînin, yalnız kaldığı zamanlarda da avret yerlerini örtmesinin gerekli olup olmadığını sorması üzerine şöyle cevap vermiştir:

فَاللَّهُ أَحَقُّ أَنْ يُسْتَحْيَا مِنْهُ

“Kendisinden hayâ edilip utanılmaya en lâyık olan, Allah'tır.”[8]

Böylece inananlara, herkesten önce Allah'tan hayâ etmek gerektiğini bildiren Hz. Peygamber, O'ndan nasıl hayâ edileceğini de yine kendisi öğretmiştir.

Bir gün ashâbına,

اسْتَحْيُوا مِنَ اللَّهِ حَقَّ الْحَيَاءِ

“Allah'tan gereği gibi, hakkıyla hayâ edin!” buyurunca onlar,

يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّا لَنَسْتَحْيِى وَالْحَمْدُ لِلَّهِ .

“Ey Allah'ın Resûlü! Elhamdülillâh biz Allah'tan hayâ ediyoruz.” demişlerdi. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem şöyle açıklamıştı sözlerini:

لَيْسَ ذَاكَ وَلَكِنَّ الِاسْتِحْيَاءَ مِنَ اللَّهِ حَقَّ الْحَيَاءِ أَنْ تَحْفَظَ الرَّأْسَ وَمَا وَعَى وَتَحْفَظَ الْبَطْنَ وَمَا حَوَى وَتَتَذَكَّرَ الْمَوْتَ وَالْبِلَى وَمَنْ أَرَادَ الآخِرَةَ تَرَكَ زِينَةَ الدُّنْيَا فَمَنْ فَعَلَ ذَلِكَ فَقَدِ اسْتَحْيَا مِنَ اللَّهِ حَقَّ الْحَيَاءِ

“Bu, sizin anladığınız gibi değildir! Allah'tan hakkıyla hayâ etmek, baş ve başta bulunan organlarla, karın ve karnın içine aldığı organları (her türlü günah ve haramdan) korumak, ölümü ve (toprak altında) çürümeyi daima hatırlamaktır. Âhireti

---

[6] Buhârî, Edeb, 72.
[7] Tirmizî, Birr, 47.
[8] Tirmizî, Edeb, 22.

arzu eden, dünyanın süsünü terk eder. Kim bu şekilde davranırsa Allah'tan gereği gibi hayâ etmiş olur."[9]

Başkalarından utanan, tepkilerinden çekindiği için onların hoşlanmadığı söz ve fiilleri yapmaktan rahatsızlık duyan insanın aynı şekilde Allah'a karşı da hayâ göstermesi, rızasını kaybetmekten korktuğu için O'nun sevmediği amelleri terk etmesini gerektirir. İhsan üzere, yani Allah'ı görüyormuşçasına hareket ederek Allah'ın kendisini an be an gördüğü bilinciyle[16] yaşayan kulun Allah'tan hayâ etmesi, onun her zaman ve mekânda takva sahibi bir mümin[17] olmasını sağlar ki, Rahmân'ın, kullarından talebi de budur. Nitekim,

يَا بَنِي آدَمَ قَدْ أَنْزَلْنَا عَلَيْكُمْ لِبَاسًا يُوَارِي سَوْآتِكُمْ وَرِيشًا وَلِبَاسُ التَّقْوَى ذَلِكَ خَيْرٌ ذَلِكَ مِنْ آيَاتِ اللهِ لَعَلَّهُمْ يَذَّكَّرُونَ

"Ey Âdemoğulları! Size avret yerlerinizi örtecek giysi ve süslenecek elbise verdik. Takva elbisesi var ya, işte o daha hayırlıdır."[10] âyetindeki "takva elbisesi" tabiriyle "hayâ"nın kastedildiği belirtilmiştir.[19]

Allah Resûlü, hayânın bütünüyle hayır olduğunu vurgulamıştır.[20] Ancak insanın sorumluluklarını yerine getirmesini engelleyen, onu hakkını elde etmekten alıkoyan ve iyilik yapmaktan uzaklaştıran utanma hissi, İslâm dinindeki hayâ anlayışıyla bağdaşmaz. Zira böylesine utangaç olmak kişinin kendisine zarar verir, onu güzel ve hayırlı amelleri işlemekten mahrum kılar. Kişiyi âciz bırakan bu hâl, aslında hayâ değil çekingenliktir.

Hz. Peygamber'in güzide ashâbı, edep ve hayânın en güzel örneklerini vererek bu hususta sonraki nesillere yol göstermişlerdir. Hayâ, onları dinin emirlerini yerine getirmekten alıkoymamış, hayırlı amellerden uzaklaştırmamıştır. Onlar, özellikle dini öğrenme konusunda büyük gayret sarf etmişler, en mahrem konularda dahi erkeğiyle kadınıyla Resûlullah'a danışmaktan geri durmamışlardır.

Örneğin bir gün Allah Resûlü'ne hizmetiyle meşhur olan Enes b. Mâlik'in annesi Ümmü Süleym, Resûlullah'ın yanına gelerek,

يَا رَسُولَ اللَّهِ ، إِنَّ اللَّهَ لاَ يَسْتَحْيِي مِنَ الْحَقِّ ، هَلْ عَلَى الْمَرْأَةِ مِنْ غُسْلٍ إِذَا هِيَ احْتَلَمَتْ

"Ey Allah'ın Resûlü! Şüphesiz Allah haktan hayâ etmez. İhtilam olan bir kadının gusletmesi gerekir mi?" [21] diye sormuştur.

Allah Resûlü de hanımları sorularından dolayı ayıplamamış, mahrem konuları ayrıntılı bir şekilde cevaplamaktan da çekinmemiştir. Hanımlarla ilgili meselelerde bazen Hz. Âişe'den yardım almış, sonuçta, danışılan her meseleyi münasip bir şekilde aydınlatmıştır.

---

[9] Tirmizî, Sıfatü'l-kıyâme, 24.
[10] A'râf, 7/26.

Bir defasında Muâz b. Cebel'in halasının kızı olan ve kadınların sözcüsü anlamında “hatîbetü'n-nisâ” lakabıyla anılan Esmâ bnt. Yezid b. Seken, Âişe validemizin de bulunduğu bir ortamda Hz. Peygamber'e gelerek hayızdan ve cünüplükten nasıl yıkanıp temizleneceğini sormuştu. Resûl-i Ekrem'in umumî açıklamaları yeterli gelmediğinde, Hz. Âişe ortama uygun bir tavırla devreye girerek soru soran hanımın anlayacağı bir dil ile ona yardımcı olmuştu.

Kadınların dini öğrenme hususunda gösterdikleri bu tavrı takdir eden Hz. Âişe,

نِعْمَ النِّسَاءُ نِسَاءُ الأَنْصَارِ لَمْ يَكُنْ يَمْنَعُهُنَّ الْحَيَاءُ أَنْ يَتَفَقَّهْنَ فِي الدِّينِ.

“Şu ensar kadınları ne iyi kadınlardır! Utanma duygusu onları, dinî (hükümleri) sorup öğrenmekten alıkoymuyor.”[11] demiştir.

Utandıkları için bazı konuları Hz. Peygamber'e sormaktan çekinen kimseler de bir başkası vasıtasıyla bile olsa muhakkak Allah Resûlü'ne ulaşarak dinin söz konusu mesele ile ilgili hükmünü öğrenmişlerdir.[23]

Hz. Peygamber hayâyı teşvik ettiği bir hadisinde şöyle buyurmuştur:

إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ حَيِيٌّ سِتِّيرٌ يُحِبُّ الْحَيَاءَ وَالسَّتْرَ فَإِذَا اغْتَسَلَ أَحَدُكُمْ فَلْيَسْتَتِرْ

“Allah hayâ sahibidir, ayıp ve kusurları örter. Hayâyı ve örtünmeyi sever, sizden biriniz gusledeceğinde başkalarına görünmesin (kapalı yerde yıkansın).”[12]

Başka bir hadisinde ise Allah'ın dualara muhakkak karşılık vereceğini ifade etmek üzere,

إِنَّ رَبَّكُمْ تَبَارَكَ وَتَعَالَى حَيِيٌّ كَرِيمٌ يَسْتَحْيِي مِنْ عَبْدِهِ إِذَا رَفَعَ يَدَيْهِ إِلَيْهِ أَنْ يَرُدَّهُمَا صِفْرًا

“Şüphesiz Yüce Rabbiniz son derece hayâ sahibi ve cömerttir. Kulu (dua etmek için) O'na ellerini kaldırdığı zaman, o elleri boş çevirmekten hayâ eder.”[13] buyurmuştur.

Ayrıca müşriklerin, Kur'ân-ı Kerîm'de arı, karınca, sinek gibi küçük yaratıkların örnek olarak gösterilmesinin fesahatle yani üstün bir edebî üslûpla bağdaşmadığı yolundaki iddialarına karşı, Allah Teâlâ,

اِنَّ اللّٰهَ لَا يَسْتَحْيٖٓ اَنْ يَضْرِبَ مَثَلًا مَا بَعُوضَةً فَمَا فَوْقَهَا

“Şüphesiz Allah, (gerçeği açıklamak için) sivrisineği ve onun da ötesinde bir varlığı misal getirmekten hayâ etmez.”[26] şeklinde cevap vermiştir. Allah'ın utanıp çekineceği herhangi bir varlık yoktur. Dolayısıyla, Allah'ın zâtı için kullanıldığı bu ve benzeri durumlarda hayâ, O'nun “kötü ve çirkin bir işi yapmayı kendisine lâyık görmemesi” ve “daima iyi olanı yapması” anlamlarını ifade eder.

---

[11] Müslim, Hayız, 61.
[12] Ebû Dâvûd, Hammâm, 1.
[13] Ebû Dâvûd, Vitr, 23.

Mümin için hayâ onu daima iyiyi ve güzeli yapmaya sevk eden ahlâkî bir erdemdir. Bu nedenle insanlık tarihi boyunca bütün ilâhî dinler söz, fiil ve davranışlarda hayâlı olmayı emretmiştir. Edep ve ahlâkın temel bir unsuru olarak hayâ, toplumumuzda da nesiller boyu üstün bir ahlâkî meziyet olarak görülmüştür.

Ancak ahlâkî değerlerin giderek yozlaştığı günümüz toplumunda hayâ duygusu da eski konumunu kaybetmeye başlamıştır. Öyle ki önceleri hayâ sahibi olan kişiler övülür, değerli görülürken, şimdilerde hayâlı olmak bir utanç ve eksiklik sebebi gibi algılanır hâle gelmiştir. Edebe aykırı sözleri herkese karşı söyleyebilmek, ahlâksız davranışları alenî olarak işlemek, bazı çevrelerde, cesaretin, özgüvenin ve özgürlüğün en önemli göstergesi kabul edilmektedir.

Halbuki hayâyı kaybetmek, öncelikle bireyi "en şerefli varlık" olmaktan çıkararak değersizleştirir. Birlikte yaşamanın temeli olan saygıyı ortadan kaldırarak, sosyal hayatta riayet edilmesi gereken sınırları silikleştirerek toplumun bozulmasına yol açar. Nitekim dilimizde, utanç duyulması gereken hâl ve davranışları çekinmeden yapan kimseler için kullanılan "ar damarı çatlamış" tabiri, hayâsızlığın insanın yaratılışını bozan bir hâl olduğuna dikkatleri çekmektedir.

Dolayısıyla diğer ahlâkî prensipler gibi hayâya da gereken önem verilmeli, özellikle doğruyu ve yanlışı yetiştiği çevrede öğrenen tertemiz zihinlere, asli bir değer olarak tanıtılmalı ve böylece temel eğitimdeki yerini almalıdır.

Ahlâksız sözler söyleyen veya edebe aykırı davranışlarda bulunan masum çocukların bu hâllerine gülüp onları hayâsızlığa teşvik etmek yerine, onlara hayatın her anında hayânın güzelliği aşılanmalıdır. Müminler için hayânın, ahlâklı ve onurlu bir yaşamın anahtarı olmanın da ötesinde kişinin imanını yansıtan ve onu Rabbi katında değerli kılan bir vasıf olduğu unutulmamalıdır. Zira Allah Resûlü şöyle buyurmuştur:

الْحَيَاءُ مِنَ الإِيمَانِ وَالإِيمَانُ فِى الْجَنَّةِ وَالْبَذَاءُ مِنَ الْجَفَاءِ وَالْجَفَاءُ فِى النَّارِ

"Hayâ imandan neşet eder, (ehl-i) iman da cennete gider. Çirkin söz ve davranış ise kabalıktan ve kötü ahlâktan neşet eder. Kötü ahlâk (sahibi olanlar) da cehenneme gider." [27]